

Чорт, Янка Юхнавец ды беларуская літаратура

Вобраз чорта даўно цікавіў дасьледнікаў нацыянальных культураў.⁷⁰ У першым беларускім міталягічным слоўніку⁷¹ чорт — па колькасьці адведзеных яму старонак — займае ці ня першае месца. Ёсьць працы пра вобраз чорта ў беларускай літаратуры, пераважна да пачатку XX ст.,⁷² раскрыцьцё ягонага характару ў апісаньнях М. Нікіфароўскага, Ч. Пяткевіча, Ё. Ляцкага. Дый тое зразумела, бо, як піша А. Фядосік, «асаблівасьці ўяўленьняў беларусаў аб міфалагічных вобразах раскрываюцца на прыкладзе

⁷⁰В. Милорадович. Українська відьма. Київ, 1993; В. Baranowski. *Pozegnanie z diabłem i czarownica*. Łódź, 1965; J. Leonard. *Pelka. Polska demonologia ludowa*. Warszawa, 1987; М. Pozek. *Diabel w kulturze polskiej*. Warszawa–Kraków, 1993; С. Максимов. Нечистая, неведомая и крестная сила. СПб., 1994; А. Амфитеатров. Дьявол. Ташкент, 1993; Ф. Рязановский. Демонология в древне-русской литературе. М., 1915.; Ф. Буслаев. Бес. СПб., 1886 ды інш.

⁷¹Міфы Бацькаўшчыны. Мн., 1994.

⁷²І. Штэйнер. Беларуская балада. Мн., 1989; В. Каваленка. Міфапаэтычныя матывы ў беларускай літаратуры. Мн., 1981; М. Шаховіч. Дэманічныя постаці і з’явы ў народным вераванні на стыку польскай і беларускай культур // *Most przez wieki*. Białystok, 1982. S. 127—137 ды інш.

аналізу аднаго з найбольш пашыраных у міфалогіі і фальклору славянскіх народаў вобразаў хтанічнага свету чорта».⁷³ Вось толькі аўтарскае абагульненне наўрад ці адпавядае сапраўднасці:

«Ва ўяўленні старажытных палешукоў і ўсіх беларусаў чорт — звышнатуральная істота, здольная нарабіць нямала бед; адначасна — гэта істота, слабая розумам. Чорт у міфалагічна-фальклорных творах амбівалентны: валодаючы магутнай звышнатуральнай сілай, значна большай, чым чалавек, ён бяссільны ў супрацьстаянні чалавечаму розуму».⁷⁴

Наўрад ці беларусы гэтак думалі пра таго, пра каго пісаў Памва Бярында ў сваім «Лексіконе» 1627 году: «Кудес, Кудеснік — чорт ілі чаровнік».

Чорт вядомы яшчэ з дахрысціянскіх часоў, пазней ён толькі ўвабраў у сябе адмоўныя рысы біблейскага д'ябла. Але яшчэ доўга ў людзкой сьвядомасці яны стаялі асобна. Да прыкладу, у «Аповесці пра Дракулу» знаходзім:

Бысть в мунтыанской земли греческия веры християнин воевода именем Дракула влашеским языком, а нашим дiавол. Голико зломудр, яко же по имени его, тако и житiе его.⁷⁵

Натуральна, змяняліся ягоныя паводзіны, характар, нават выгляд. Якім чорт прыйшоў у літаратуру нашага часу, літаратуру беларускую? Часцей за ўсё, маючы справу з «алітаратурнымі» сюжэтамі, мы шукаем першапачатковы сэнс, сакральнасць тэксту. З нашым героем, здаецца, наадварот: мы больш ведаем пра ягонае мінулае, але ніяк не сучаснае.

Пачаткова чорт у беларускай літаратуры быў блазнам, махляром-круццалём, згодна з тэрміналогіяй сучаснай міталогіі

⁷³А. Фядосік. Фальклор у фарміраванні нацыянальнай сьвядомасці беларусаў // Тэматычны зборнік. Беларусіка. Незалежнасць Беларусі: актуальныя праблемы — шляхі іх вырашэння. Мн., 1993. С. 91.

⁷⁴Тамсама.

⁷⁵Повесть о Дракуле. М.—Л., 1964. С. 117.

— *трыкстэрам*.⁷⁶ Якія б высокія тэмы ні закранаў міт, ён заўсёды «заземлены», нездарма ж і ягоныя героі належаць да так званай ніжэйшай міталёгіі. Вось гэтую функцыю «заземленья» якраз і выконвае трыкстэр. Усё высокае — страх перад сьмерцю, перад багамі — можа ператварацца ў пародыю, набываць карнавальную форму. Белае становіцца чорным. Сьвет пярэваратняў. Антысьвет. І першым жыхаром ягоным, напэўна, можна назваць кульгавага д'ябла з аднайменнага твора гішпанца Люіса Вэlesa дэ Гэвара (1641).

Цэлюю галерэю чартоў знаходзім у Караткевіча:

«Адзін жыў у вадзе, пасвіў шчупакоў, лінёў ды акунёў. Быў зялёны і калматы, вельмі падобны на купу твані. Звалі яго Вадзянік. Другі жыў у лесе, пасвіў аленьяў і быў падобны на аброслы мохам пень. Калі сустрэнеш, то і не адрозніш. Звалі яго Лесавік. Але быў і трэці, што жыў па хатах і пасвіў цвыркуноў. Гэты быў самы шкодны. Рожкі ў яго былі, як у козкі, зубкі, як часначок, хвосцік, як памялцо».⁷⁷

Міт — гэта праекцыя чалавека на вонкі ягонай псыхалёгіі й мысьленья. Таму сэмійтыка міту антрапаморфная (чалавекападобная). І чалавек тут — пункт адліку. Натуральна, што й чорт прыпадабняецца да чалавека як зьнешне, гэтак і ўнутрана: «Чорт у іх ва ўсіх не абы-хто — ня то на пана, ня то на папа падобен: у капелюшы, у палітоне з струкаватым каўняром. Так рызыкаўна адзеты, што — проша бачыць!»⁷⁸ Праўда, сыстэма спрацоўвае і ў другі бок: на людзей, якія нечым не дагадзілі, сталі перашкодай, пераносяцца рысы чорта. Вось, да прыкладу, радкі зь верша А. Дудара, дзе аўтар ганьбуе былых папличнікаў:

*Страшыдлы, касьцякі з магільнікаў старых,
Што ўжо, здавалася, даўно знілі і зніклі,*

⁷⁶К. Леви-Строс. Структура мифов // К. Леви-Строс. Структурная антропология. М., 1985; Ю. Манин. «Мифологический плут» по данным психологии и теории культуры // Природа. 1987. №7.

⁷⁷Ул. Караткевіч. Збор твораў. У 8 т. Т. 2. Мн., 1988. С. 472.

⁷⁸Лукаш Калюга. Творы. Мн., 1992. С. 397.

*Як вострыя нажы, бліснулі,
Забойства прагныя наставіліся іклы.*⁷⁹

Часам чорт паўстае ў змадэрнізаваным, эўрапеізаваным абліччы, не забываючыся нават на ўлюбёнае нямецкае:

«Прымракаваты сьвет прыкручанай лямпы на стале дазволіў мне адразу разглядзець толькі цёмна-зялёны нямецкага крою сурдуд, ёмка сядзеўшы на доўгім, жылястым тулаве, высунутыя зь недазволена кароткіх рукавоў цёмныя калматыя рукі з чалавечымі пальцамі і цёмнымі кругла астрыжанымі пазногцямі на іх канцах і голыя, але аброслыя калматай шэрсьцю, так што выглядалі, нібы ў футраных нагавіцах, ценкія, але, відаць, моцныя ногі з нейкімі пятушынымі ці індычымі лапкамі замест ступняў. Чорны фрыдрыхаўскі траярогі капялюш ляжаў на каленях, а на ім адпачываў, скруціўшыся, як вужака, канец голага, ледзь апушанага хваста. Асвойчыўшыся са сьветам, я разглядзеў і твар. Цёмны, але не як мурынскі, даўгавіды, але не выцягнуты, пажылы і абвеяны, але не паношаны, з цвёрдасьцю, але не жорсткасьцю ў міне, ён, зьліваючыся ў барве з гладкімі, коратка абстрыжанымі валасамі на галаве, выглядаў пекнай рамкай для пары цёмна-нябескіх з чарнаватымі зрэнкамі вачэй, зь якіх сьвяціліся ня то глыбокая думка, ня то яшчэ глыбачэйшая журба і агромністы, шалёны, надлюдзкі розум».⁸⁰

Заўважым, што ў параўнанні з аналягічным зьяўленьнем да Адрыяна Левэркюна⁸¹ беларускі чорт больш лагодны, «цёплы» (што адчуваецца па тэмпературы ў пакоі), разумны (!). І нават не такі страшны ў параўнаньні з роднасным яму ўкраінскім чортам. (Прыгадайма, як памірае ад страху Хама Брут у гогалеўскім «Вію», як палohaе чорт у «Чырвонай сьвітцы»⁸²). Вельмі

⁷⁹Алесь Дудар. Ліст да рэдактара // Польшы. 1931. №10.

⁸⁰Алесь Гарун. Сэрцам пачуты звон. Мн., 1991. С. 257—258.

⁸¹Томас Ман. Доктар Фаўстус / Пераклад В. Сёмухі. Мн., 1989. С. 235—236.

⁸²Сваё бачаньне расейскага чорта ў С.Аверинцева. Ён піша, прыгадваючы расейскія прымаўкі «где смех, там и грех», «и смех и грех»: «Самы звычайны эўфэмізм для чорта (бес) — ‘шут’ ці, на

цікавым у гэтым кантэксце падаецца назіраньне, выказанае І. Штэйнерам:

«У цэлым у беларускай фантастыцы адсутнічаюць злавесныя тыпы надпрыродных сіл, кардынальна супрацьстаўленых свету чалавека, што было характэрным для ўсходняй і заходнееўрапейскай міфалогіі».⁸³

Дзеля справядлівасьці неабходна зазначыць, што воблік чорта зазнаў істотныя зьмены ў 20—30-я гг. XX ст., калі яму была адведзена агітацыйная антыроля. Менавіта такім ён паўстае ў Бядулевых «Палескіх байках»: «злы нячысьцік», «чорт з рагамі, з хвастом і худы, як той хорт. Чорт — гідкі і сьлізкі, нібы жаба», «шальмец», «малпа дурная».⁸⁴ У той час, калі беларускіх пісьменьнікаў, таксама ня вельмі выбіраючы доказы, абвінавачвалі ў шпіянажы на карысьць Японіі, чорта вінавацілі ў патураньні царкве: «Чорт снуе, як павук. Ён усё — храк і храк. Вылез поп зь яго ляпы паганай. Поп калматы такі».⁸⁵

Чаму гэтак адбылося? Барацьба з «панскім бізуном і націскам рэлігіі»? Ці толькі? А можа таму, што беларускі чорт быў сапраўды беларускім? Таму, што чытаў «Беларусь», таго ж Зьмітрака Бядулю, цікавіўся дзейнасьцю Рады БНР?⁸⁶ Ці таму, што прадказваў незайздросную будучыню, «калі толькі Полацк ня стане Ерузалім або Вялікі, ня будуць дзеі Сапраўднасьцяй усяўладнай»?⁸⁷ Напэўна, там трэба шукаць падставы вобраза чорта-выгнанца, чорта-ізгоя (Ул. Караткевіч «Аповесьць пра беднага д'ябла»). І наўрад ці можна пагадзіцца зь цьверджаньнем, што «фігура чорта ня сграчвае сваёй традыцыйнай міталёгічнай

больш фрывольны манер, 'шуцік'. Гэтая папулярная дэманалёгія сама па сабе, несумненна, не спэцыфічная для Расеі; унікальная толькі энэргія, зь якой сама мова звязвае 'чорта' й 'жарт', 'грэх' і 'сьмех'» (С. Аверинцев. Бахтин и русское отношение к смеху // От мифа к литературе. М., 1993. С. 341).

⁸³І. Штэйнер. Беларуская балада. С. 27.

⁸⁴Змітрок Бядуля. Збор твораў. У 5 т. Т. 1. Мн., 1985. С. 226, 230.

⁸⁵Тамсама. С. 232.

⁸⁶Алесь Гарун. Сэрцам пачуты звон. С. 258—259, 262.

⁸⁷Я. Юхнавец. Калюмбы. НЁ., 1967. С. 4.

сутнасьці ні ў фальклёры, ні ў літаратуры. Гэта па-ранейшаму ўвасабленьне ўсяго нізкага, разьліковага, практычнага і здрадлівага ў жыцьці».⁸⁸

Якая ж сутнасьць чорта? Паэма Юхнаўца «Калюмбы» — нэаміталіягічны твор, дзе рэальны пэрсанаж, Скарына, суіснуе зь мітам. Можна, гэта казка пра выпрабаваньні героя ў пошуках чароўнага прадмета, а чорт — добры памагаты? Менавіта добры, бо як інакш, пасьля Коласавага «Сымона-Музыкі», Бядулевага «Салаўя», «Музыкі» Багдановіча, «Страшной музыкавай песьні» Гарэцкага зразумець Юхнаўцовы словы: «І я ня ведаю, ці Музыка — Чорт, ці я Чорт ад волі Боскай».⁸⁹ Ягоная шчырая гутарка са Скарынам пачалася таму, што той не зьбянтэжыўся, пабачыўшы каптыты, не адцураўся ад ізгоя, вымушанага, як у свой час хворыя на праказу, насіць адзнаку сваёй чужасьці, адрынутасьці ад грамадзтва. І чорт кажа: «Па вашаму, людзкому, я адзінокі ёсьць».⁹⁰ (Што ён хоча сказаць: на вашую, людзкую, думку ці праз вас, людзі, я самотны? Хутчэй другое, бо «памажы ці не памажы, усё дна вы, людзі, грэхам назавяцё»⁹¹). Развагі чорта (а гаворыць ён, «усьміхаючыся добрасьцяй») у «Калюмбах» можна было б уклацьці ў вусны героям «Крывічоў» М. Зарэцкага, ці «Дзьвюх душ» М. Гарэцкага, ці «Лшона Габоо Бійрушалайм» Ю. Віцьбіча, настолькі яны прасякнутыя замілаваньнем да сваёй гісторыі, культуры — і нелюбоўю да новых, прышлых: «Музыка пра радасьці вясьля і пра балючыя нядолі граў. І я, слухаючы, падумаў, пераканаўся па-люцыпарску: добра, што Музыкі на сьвеце водзяцца. Яны і для Чорта добрае»,⁹² «А вось пра казкі народу свайго забыліся. У іх Боскасьць і праўда людзей зямлі

⁸⁸В. Каваленка. Міфа-паэтычныя матывы ў беларускай літаратуры. Мн., 1981. С. 86.

⁸⁹Я. Юхнавец, Калюмбы. С. 5.

⁹⁰Тамсама. С. 7.

⁹¹Тамсама.

⁹²Я. Юхнавец, Калюмбы. С. 7.

ўсёй; кожная рэч, жыцццю прычасная, названая імём сваім і месцам». ⁹³ Ці такі маналог:

*Можа гэтага заўтра ня будзе.
Але люблюся будынкам стройным.
Бы зь неба апушчаныя прастакутнікі,
сьцены выпаўзлі над ракой.
я ня думаю ў мроі кідацца,
буду тады: бядняк і бяздомнік.
Хачу таксама пасяліцца тут,
уладнасьць замець між сьцен чатырох.
Ад часу, зямля калі стала ведаць
маё імё зь імёнамі іншымі,
Жыцьцё я люблю называць ня Жыцьцём,
а сьціпла: існаваньнем.
За гэтыя сьцены яно не праб'ецца,
як трава між пустэльных пнячынаў.
Там Новыя мніхі сабраліся
слаць жыцццю праклёны з паклонам.* ⁹⁴

Няхай не бянтэжыць, што чорт можа быць добрым і быць беларускім. У Гарэцкага, да прыкладу, мерцвякі, духі, што таксама належаць да ніжэйшай дэманалёгіі, зьбіраюцца на сход, заклапочаныя лёсам роднай Беларусі: «з расьцерзаным да краю сэрцам» Скарына, «сьцень вусатай постаці» Багушэвіча, «глабаўся з-пад груд трупаў брацкай магілы ў Коўне Лявон Гмырак», «празрыста-белы Сяргей Палуян зь сінім шнурам на шыі». ⁹⁵

Нарэшце можна паспрабаваць сфармуляваць праблему свае/чужыя. (У міталягістыцы часам яна падаецца, як чалавек/не-чалавек, што звужае й спрашчае праблему.)

У літаратуры, шырэй, у кантэксьце культуры чалавеку супрацьстаіць нейкая сіла. Гэта можа быць таксама чалавек-дэман, сьмерць («Ладзьдзя Роспачы» Ўл. Караткевіча), д'ябал і г. д.

⁹³Тамсама. С. 8.

⁹⁴Тамсама. С. 13—14.

⁹⁵Максім Гарэцкі. Творы. Мн., 1995. С. 117—119.

Уявім сабе прыкладную дэманалёгічную сыстэму, якая складаецца з дзвюх катэгорый пэрсанажаў. Да першай належаць звычайныя людзі, якія валодаюць незвычайнымі здольнасцямі (доктар Фаўст), да другой — уласна дэмані (гэта і вобразы рэальных памёрлых людзей, як у Гарэцкага (гл. вышэй), і ваўкалакі, і чарты, і г. д.). Першая група — больш аморфная, размаітая, бо, згодна міталёгіі, незвычайнымі здольнасцямі валодаюць, акрамя ведзьмакоў, і млынары, і кавалі, і музыкі — валадары Звышулады, Веды. Чалавек можа трапіць у гэтую катэгорыю й не па ўласным жаданні, калі ў яго на загад чараўніка ўваходзіць злы дэман. «Ці ня чорт тут часам падлятае? Я так і думаю, што — ніхто іншы — ён выносіць маё дабро! Гіну я празь людзкія варагі. Згубіў мяне блгі чалавек — наслаў чорта на невінаватую душу».⁹⁶

Схема свае/чужыя не зусім супадае з дэманалёгічнай сыстэмай. Так, да «чужых» належаць дэмані й людзі іншых паглядаў, чужаземцы, псыхічна хворыя, часам нават проста іншыя. Інакш кажучы, «чужасьць» вызначаецца ня толькі паходжаньнем ці прыналежнасьцю да іншага сьвету, але й нутраным жыцьцём пэўнае супольнасьці. І стаць «чужым знутры», маргіналам, можа практычна любы чалавек, нават калі ён раней быў «сваім». Для гэтага дастаткова проста валодаць нейкім зэтэрычным веданьнем ці ўменьнем, апынуцца ў надзвычайнай сытуацыі. Адрозьненьне схемы свае/чужыя ад чалавек/ не-чалавек яшчэ ў тым, што чалавек нясе ў сабе адначасова і Боскае, і дэманічнае.

Калі падагульніць вышэйсказанае ў адносінах да чорта, можна вывесць наступнае. Чорт заўсёды належыць да дэманалёгіі, але ў схеме свае/чужыя ён пераходзіць з адной катэгорыі ў другую ў залежнасьці ад сытуацыі ці, шырэй, грамадства: ён свой і папу (у Бядулі), і Скарыне (у Юхнаўца), ён можа быць і «добры», і «злы».

У межах схемы свае/чужыя людзі й чарты нават могуць мяняцца статусам. Чужынцам у сваім горадзе, у Вільні, стаўся Альхэмік (імя, разам з адсутнасьцю іншай характарыстыкі героя,

⁹⁶Лукаш Калюга. Творы. С. 383.

гаворыць пра чалавека Пасьвечанага) з твора Ф. Аляхновіча «Круці, ня круці — трэба памярці».⁹⁷ А Чорт-1 стаецца выгнанцам у сваім, чортавым, асяродзьдзі. (Агульнасьць чалавека й не-чалавека падкрэсьліваецца тым, што Сьльвук і Чорта закаханыя ў Агапку, маладую ведзьму.) Апісаньне жыцьцёвага канца Альхэміка (натоўп вядзе яго на вогнішча) адсылае да хранікальных і агіяграфічных тэкстаў, дзе сьвятога забівае натоўп блізкіх яму людзей (сваякі, знаёмыя і г. д.). Забойцы — ня людзі, пярэваратні (прынамсі, гэтак яны малуюцца ў прыгаданых тэкстах), і забойства адбываецца калектыўна (стадна; паленьне — нібы закланьне). Гэткім чынам, адзін (Альхэмік) застаецца «сваім», усе ж астатнія — чужымі.

Цікавую заўвагу выказаў у сваіх успамінах Л. Галяк:

«...Лютар пад апекаю мясцовага князя займаўся перакладам Бібліі ды змагаўся з чортам, які яму ў гэтым перашкаджаў. Лютар кінуў быў у чорта чарнільніцай, але, відаць, ня трапіў, бо на сьцяне засталася вялікая пляма. *Я спаткаўся недзе зь цьверджаньнем, што гэтым чортам меў быць Франьцішак Скарына*».⁹⁸

Ці ня ў творах Юхнаўца? Цалкам верагодна, бо ў кнізе «Запіскі і зацемкі, напісанья ў працягу некаторых гадоў перад траўнем 1996» ёсьць такі запіс: «Паданьне ёсьць: Лютар кінуў чарнільніцу ў сьцяну пасья сустрэчы з Скарынам. Уявіце чалавека адукаванага, Скарыну, сустрэцца зь Лютарам?»⁹⁹

⁹⁷Сюжэт «сцэнічнага гратэску», як і твораў З. Бядулі «Палескія былі» і «Сярэбраная табакерка» (сьмерць ня можа сысьці з лавы, зь яблыні, з торбы, з табакеркі), зафіксаваны ў: П. П. Андреев. Указатель сказочных сюжетов по системе Аарне. Л., 1929. №330А. Казкі з аналягічным сюжэтам прыводзяцца А. Афанасьевым (Народные русские легенды. Казань, 1914. 16а, в, с), Д. Зелениным (Великорусские сказки Пермской губернии. Пг., 1914) ды інш. Таму наўрад ці мае рацыю І. Навуменка, калі піша пра адсутнасьць фальклёрнай першакрыніцы ў З. Бядулі (І. Навуменка. Змітрок Бядуля. Мн., 1995. С. 131).

⁹⁸Леанід Галяк. Успаміны. Кн. 2. ЗША: Летэпіс, 1983. С. 10.

⁹⁹Я. Юхнавец. Запіскі і зацемкі, напісанья ў працягу некаторых гадоў перад траўнем 1996. НЁ., 1996. С. 107.

Чорт Юхнаўца «ў суладзе неабьякавы з людзьмі». Яму падабаецца, што людзі...

«...раны крывяточныя нясуць на суд Гісторыі пазнаць сябе...
Богам створаны я. Даў крылы на зямлю зьяляець постацяй
несамавітай, але з голасам у казках — мяне ўсюды чуоць. З
хваль-жыцьця падскокваю паплаўком заўважаным. Я Боскія
тварэньні падцікавіў, як зло і памальнае дабро ў адну здабычу
зводзіцца».¹⁰⁰

А ў апавяданьні, якое і называецца «Чорт», маленькі Віця
пытаецца: «...а чартом і чарцякам баліць, калі іх б'юць, ці не?»,
нягледзячы на тое, што ягоны бацька, па словах маткі, на вайне
б'ецца з чартамі, а цётка праз тых самых чартоў захварэла ды
памерла.¹⁰¹

Незразумелы чорт, нейкі шматузроўневы, рознакаляровы. А
галоўнае — незвычайны. То свой ён ці чужы?

«Як гэта наагул часта бывае, глыбіннасьць тая і ў Юхнаўца
можа абарочацца цяжкім, няяснасьцяй. І запраўды, талент
Юхнаўцоў, асабліва на дадзенай ступені ягонага разьвіцьця, у
вялікай меры, казаў той, «цёмны» талент, у тым сэнсе, у якім
звалі калісь «цёмным» гэткага глыбокага філэзафа антычнасьці,
як Гэракліт Эфэскі. Ды сьпяшацца на гэтай аснове з адмоўнымі
ацэнкамі й асудамі Юхнаўцовага таленту, ці хоць-бы дадзенага боку
яго, могуць хіба судліўцы павярхоўныя, асабліва з тых, што
жадаюць ад паэзіі не індывідуальнасьці, прыватнасьці дазнаньня,
а якраз наадварот — максымальнае публічнае
дыскрымінабельнасьці яго, «яснасьці, зразумеласьці» ўсім адразу
і дарэшты, не здаўмяючыся, што гэтакім падыходам ужо ў самым
прынцыпе адмаўляецца якраз аснова спэцыфічнасьці паэзіі,
літаратуры, супраць іншых галінаў духовае дзейнасьці як навука,
публіцыстыка й г. д.»¹⁰²

¹⁰⁰Я. Юхнавец. Чорт і Сталін // Дань майго часу. НЁ., 1993. С. 167.

¹⁰¹К. Юхневіч. Чорт // Беларуская моладзь. 1962. №16. С. 20—24.

¹⁰²П. Склют [Ант. Адамовіч]. Пад зорамі белымі — Шорах моўкнасьці
— Ля ціхай брамы. Крытычны нарыс // Конадні. 1953. №3. С. 79.

Калі кажуць пра паэзію Юхнаўца, звычайна падкрэсліваюць яе незразумеласьць, «дзікасьць» (як ён сам піша: «Дзікім аставаўся я»¹⁰³), беручы пад увагу і зьмест (мова-зьмест, мова-сутнасьць), і абалонку (мова-сувязь, мова-я). Нехта ставіцца да ягоных экспэрымэнтаў як да моўнай гульні, адарванай ад рэальнай карціны моўнага сьвету; у яго мы знаходзім ня толькі дыялектызмы, але і аўтарскія наватворы, аказіяналізмы. Гэта нібы лексычны хаос — мінулага, сучаснага, будучага, *магчымага* ў беларускай мове.

Спрэчкі вакол творчасці Юхнаўца пачаліся зь першага зборніка — «Шорах моўкнасьці». У газэце «Бацькаўшчына»¹⁰⁴ была надрукаваная рэцэнзія К. Рамановіча (псэўданім Р. Казака, больш вядомага як Рыгор Крушына), які залічыў паэта да «катэгорыі мадэрністых», голас якога мае «экстравагантна ненатуральны тэмбар». І далей:

«І гэтак скрозь ува ўсёй кнізе Юхнаўца гучаць вершы, як незразумелая замова паўночных шаманаў. У гэтым паэтычным хаосе, відаць, таксама ёсьць эмацыянальная сіла ўздзейнічання на чытача. Напэўна, знойдуцца аматары і прыхільнікі такой паэзіі».¹⁰⁵

З артыкулам «Пра незразумеласьці ў творчасці Юхнаўца» ў палеміку ўступіў Мікола Панькоў. Па невядомых сёньня прычынах рэдакцыя «Бацькаўшчыны» артыкул адхіліла, і ён праляжаў у Панькова да 1995 г., калі той, прадчуваючы сваю сьмерць, перадаў яго паэту, а Юхнавец, у сваю чаргу, аддаў у 1996 г. аўтару гэтых радкоў. Паколькі артыкул-рэцэнзія існуе, відавочна, у адным экзэмпляры ён мае значную цікавасьць, падамо яго цалкам.

«Неспакоем жыцьця імкнуща абняць дый здзейсьніць «навакольную пустэчу». Сама «шорахнасьць» — унутрымоўкнае жыцьцё, як вадаліў гэтага-ж жыцьця. Прываблівае прыгаство — мэта жыцьця, з усялякімі згубамі, узнаўленьнямі і зблытаных формаў існаваньня. Але ёсьць Прамежак у самім Жыцьці, бадай

¹⁰³Я. Юхнавец. Творы. Т. 2. С. 191.

¹⁰⁴Бацькаўшчына. 1955. №30—31 (260—261).

¹⁰⁵Тамсама.

дзьверы, мяжа, ад якой толькі «памяцый глядзяцца рэчы». Трэба ўнікнуць у гэтую моц уяўленьня паэта, і тады вам раскрыецца змест, не экстравагантны сэнс, а прысутнасьць цэлае сям'і здарэньняў, прылукаў асноўнасьці ўлады дый вялікомасьці самога жыцьця. Значнасьць жыцьця цяжка азначыць. Яно — утойна, як сьмерць. Таму Юхнавец стараецца знайсці мамэнт да «вадаліву жыцьця, пакіненага сярод пустэчы». І гэта: унікнуць ва ўзровень памяці, у зборнік жыцьцёвых досьведаў, што можа і ўваскросіць «пакінутае сярод пустэчы», быццам унутрана мерыць усялякія жыцьцёвыя спады, каб бачыць, «як памяццый глядзяцца рэчы».

«Шорах моўкнасьці» — вадаліў жыцьця — гучыць жаданьнем узьнесьціся бруеньнем струменю да пералікаў звычайных і нязвычайных здабыткаў жыцьця. Вось, прынамсі, у папярэдніх радках перад прыведзенымі К. Рамановічам цытатамі Я. Юхнавец піша:

Сунімаецца млява сьпякотнае лета.

Побач песьня — кліч сьмерці:

— Ідзі! Ня прыходзь!

І абяцаны аванс ня зьвернецца,

і крык гандляра: Ня зводзь!

Яно аддаецца чытачу пэсымістычнай імпрэсіяй і адначасна адольваецца агульнай рэальна-сымбалічнай зразумеласьцой усёй існасьці людскога існаваньня. Усё родніцца: і «крык гандляра: Ня зводзь!», і «кліч сьмерці: Ідзі! Ня прыходзь!». Усё ў вобразе паэта Юхнаўца злучана ў тлумачэньні ўтойнага, усярэдняга жыцьця на вонкавае захаваньне і дбайнасьць.

*...азіраецца памяць — шасьцяньнем мерыць
свой спад із дрэва ліст.*

Паэт турбуе сваю моўкнасьць. Яна знаходзіць веру і спадзеў у памяці, якая толькі і можа натхніць, узбагаціць самую рэальнасьць жыцьця. Ён хоча быць у сваяцтве зь ёй, бо толькі адно што магчымец выявіць чалавеку ягонае мінулае і адчуць будучае. Гэтыя ўзаемаадносінны паэт Юхнавец, бадай, поўнасьцю выказаў у вершы «Вобразы з утулу акіяну». Вось некалькі радкоў з яго:

*Ня позна ім ламаць узлоні!
Бы даланямі на узлонь далін
бераг уздымаць і пеніцца узроняй:
нятратай пырскаў з ухопінай жарсьцін.*

Або некалькімі словамі:

*Жыцьцё ясьніць нат' кроплямі малымі.
Пытаешся: Ці жыць хоць ічасьцямі благімі?*

Гэтак скрозь увесь зборнік «Шорах моўкнасьці» паэт ня ўхіляецца свайго голасу: памятнай узроні, што мусіць быць і знаходзіцца і ў «прокмеці», і ў «вокмеці», і ў «сузьмені», і ў «скратках». Словы звычайныя — беларускія й выразныя ў мэтафарычнасьці, хоць для Рамановіча чамусьці яны незразумелыя.

Юхнавец адчувае ды бачыць у «шчызе» (гусьціні) восеньскага подзьмуху «спакметнасьць» часінаў, якія пасьля, у канцы твору, даводзяць чытачу: «Жыцьця карцівасьці само жыцьцё зьбірае». Бо жыцьцё гэткае, ізноў прыходзіцца ўторыцца словамі паэта Юхнаўца зь верша «Яму жадалася»:

*Зьбіраюцца на выган дзеці.
У карагодзе шчодро мігацяцца пяткі.
Дзядок сівы іх радасьцяй абняты,
жадае небу сказаць усё:
— Мой дзень яшчэ — бы зьніч.*

Так што цяперака, здаецца, ня трэба даводзіць спадару Рамановічу, што значаць словы ў вершы «Сакратава» або «Шорах моўкнасьці — вадаліў жыцьця».

*Ціхінь мінулаея — разьмётны крылаў асьцярожныя
тайніцай атулі разгаданай ня імі.*

Спадар Рамановіч мусіць уцеміць: у большасьці людзей некаторыя ўтойнасьці, чыста прыродныя, зьяўляюцца часткай іхняга сьвету, часткай уяўнасьці апынёных у саміх сабе. Надвышэйшае над чалавекам за ўсё — заставалася ў паэзіі і застаецца творчай наканаванасьцяй, якая як-бы зроньвае, дапаўняе

рэальную існасьць жыцьця, а можа і стварае яе. Бязь яе чалавек мог-бы згубіць бясконцасьць пачуцьця жыцьцёвае волі.

У вершы «Сакратава» паэта Юхнавец любіць «ціхінь мінулую» — мінуласьць. Параўноўвае яе да «разьмэтаў крылаў асьцярожных», ня інакш толькі; ды і убожваецца ёй: «тайніцай атулі разгаданай ня імі» — інакш і ня можна. У вершы «Сакратава» паэт даў арыгінальную станьву сучаснасьці й мінуласьці. Ёсьць штосьці адвечнае ў Сакратавым — нашым жыцьці.

*Існасьці вукрос карэньнямі даўгімі
забары граніт і часьлінкі душы парожняй.*

І калі прыйдзеца самому паэту Юхнаўцу чытаць маю зацемку, не пачуе ад мяне рады — *што і як* пісаць. Я толькі хачу выказаць маю ўцешнасьць, што паэт Юхнавец ухліўся ў паэзіі сухіх фактаў рэальнай «зразумеласьці», у якой, як тут, на эміграцыі, так і там, на Беларусі, усё чытаеш пра камбайн, вечарынку, сенакос з думкай пра Сталіна або пра бярозы, крушыны. Мабыць, вельмі добра ёсьць, што паэт Юхнавец ня робіцца паэтам-статыстам у літаратурным Наргас-уліку. Ягоны ўзронізм вельмі карысны ў літаратуры, бо адказвае нашай беларускай нацыянальнай псыхіцы:

*...дзе станьвай замкнёнай, апрычонай
цярплівасьці згубленых мрой
пакінуцца вокмецяй новай,
я вечны адпусьнік — жыцьця няўтой.*

Шмат спрыяльнага і вялікага ў паэта ёсьць, калі ён у сваёй творчасьці любіць тое, што ён любіць, і што можа любіць паміж намі і жыцьцём напатканае. Гэтакім некалі жыў наш Максім Багдановіч, гэтакім быў і Язэп Пушча. І вядома, як сталася: Багдановіч «выратаваў» нашу родную паэзію, а Пушча «зацьвердзіў» ейнае існаваньне».¹⁰⁶

Дык што, творчасьць Юхнаўца можа быць зразумелая адно крытыкам, але не «аматарам паэзіі»? Ці мы можам казаць пра

¹⁰⁶Рукапіс артыкула перахоўваецца ў прыватным архіве Л. Юрэвіча.

здаткі «геніяльнасьці», але не пра паэта як зьдзейсьненую асобу, асобу творцы-мастака, і тады міжволі аналіз скіроўваецца ў рэчышча псыхалёгіі, псыхіятрыі? Ці геніяльнасьць усё ж характарызуе творчасць? Тады, да каго б мы ні залічылі аўтара — да «клясыкаў», «авангардыстаў», «дзівакоў-дзікуноў», — пажадана зразумець зробленае адэкватна.

Нягледзячы на вонкавае адрозьненне мовы Янкі Юхнаўца ад, прыкладам, мовы Петруся Броўкі ці каго іншага, магчыма выявіць і іхнюю агульнасьць. Абедзьве моўныя плыні заснаваны на цэльнасьці знакаў і прадугледжваюць перавагу формы над зместам. У абодвух выпадках функцыяй мовы зьяўляецца не адлюстраваньне рэчаіснасьці, а яе падмена, стварэньне «сюррэальнасьці». Тым ня менш, хаця абедзьве плыні мовы аднолькава бяруць пачатак ва ўтопіі, іхнія мэты — супрацьлеглыя. Калі БССРайская дасягаецца шляхам рэдукцыі й спрашчэньня, зводзіць мову да ўзроўню мінімальнага ўсярэднанага дэнамінатара, мова Юхнаўца прэтэндуе на ўнівэрсальнасьць, ахоплівае ўсё шматаблічча культуры індывідуальнага досьведу ў паэтычным сынтэзе. Гэтым мова Юхнаўца стварае духоўную апазыцыю і Дзяржаве, і ейным песьнярам. Словатворчасць Юхнаўца не стварае свой варыянт мовы, у адрозьненне, скажам, ад моватворчасці Янкі Станкевіча, не засяроджваецца на дыялектызмах, як у Алесья Змагара, а набліжаецца, як думаецца, да сутнасьці беларускай мовы. Мова Юхнаўца — бадай адроджаная беларуская паэтычная мова, мова ва ўтопіі.

Юхнавец-жывапісец, Юхнавец-скульптар і ў паэзіі стварае ўласны ўтапічны сьвет, што можа быць зьведзены да хранатопу Саду («Адам і Ева», «Урачыстасьць у Садзе», «Невядомы Бог і анёл») — працягу Эдэму («О вышыні! Нябёсныя вышыні! Мне зямны ня страшыць рогат перамогаў пад вашай цёмнай або сьветлай зналіцай...»¹⁰⁷). Там, у Садзе,

*Ёсьць мір між пахучых кветак
(і смутак мо' — напэўна, здарыцца),
усьмехам будзе ён,*

¹⁰⁷Я. Юхнавец. Творы. Т. 1. С. 155.

разгледжана, праведна ад дваіх

*(усё паміж дваіх)
далёкая ад вачэй іных.*

«З народнага»¹⁰⁸

Цікавай уяўляецца сувязь паміж утопіяй Юхнаўца й той народнай традыцыяй, прадметам апісаньня якой зьяўляецца «будучыня», дзе зьнітоўваюцца ў адзінае элемэнты казкі й элемэнты рэлігійнай культуры, дзьве ўлюбёныя пазтавы тэмы. Як у казках, лес у вершах Юхнаўца набывае поўную сэмантычную аўтаномію, атрымлівае дадатковыя значэньні (што ідзе зь міту й народнай традыцыі):

*Лес. Уваходжу ў тваю сьвятыню.
У ичырасьці людзкай.
Кілімы з моху там.
Утомленья сухадолам ногі
мякнуць моўкнасьцяй лясной.*

Пераход прыроды ад аднаго парадку да другога моўна ствараецца, рэалізуецца ў мэтафары «калоны ў лесе», дзе «лес» зьяўляецца мовай, а «калоны» — прадметам апісаньня.

*Замкавыя калоны — лес.
Ды над ім, ад пажараў, хмары
па сіняве нябёснай торуць.
Як ня былі сабой уцешаныя
зводлесцяй кароткага жыцьця —
днём зноў і ўночы азіраемся:
узбоччы сьцежак да лясных
вядуць калон...
...Сьцяной гусьціліся калоны лесу.
Да іх з боем не падступіцца...
Непераможаны Чалавек у сьмерці*

¹⁰⁸Я. Юхнавец. Дань... С. 62.

*нешапотна вуснамі сьцярог цішынь.*¹⁰⁹

Лес ператвараецца ў іншы сьвет, са «званіцамі», са сьвятарамі, а «калоны» цалкам адыходзяць у сьвет расьлін, іншымі словамі, у сэмантичны абсяг «лесу» з усімі адпаведнымі канатацыямі. Тут «лес» ёсьць іншая краіна — ляснае валадарства народных казак, беларускі архетып Саду. Стаўленьне да прыроды й архаічнага сьвету ажыццяўляецца праз моўны ўчынак — змадэляваны, выказаны словам сьвет зьяўляецца для аўтара рэчаіснасьцю, якая, да таго ж, на цэлую вершаліну вышэйшая за нашую, рэальную. Натуральна з гэтым лучыцца і тэма вандроўніцтва (тэма пошуку далёкіх, бадай што недасяжных зямель — даўняя тэма беларускай літаратуры):

*Зьяўлюся незнаёмым я вандроўнікам,
дзе нары пераступалі людзі
ўжо багатыя, някрыху шаноўнасьцею вядомыя.
І словы чутныя скажу:
— Да вас убогім заўтра, як і сяньня,
не вярнуся.*¹¹⁰

*І я ваўком плятуся на чужыне,
ад болю ран ня чую сваіх ног.*

Шэраг твораў адлюстроўвае ўплыў на Юхнаўца асобных ідэяў Ніцшэ, пра цікавасьць да якога паэт неаднойчы пісаў. У прыватнасьці, думкі Ніцшэ пра розныя ідэалы розных народаў, што кожны імкнецца да зьдзяйсненьня сваёй ідэі дабыні й зла, пра свой уласны, агрычоны шлях:

*Ён штодня няхай дагадваецца
мальбу да Бога, ці да чорта...
Сусед, зайздросць!
Жыві, як хочаш,
але паміж маіх пракосаў*

¹⁰⁹Я. Юхнавец. Творы. Т. 1. С. 12.

¹¹⁰Тамсама. Т. 2. С. 20.

*не хадзі.*¹¹¹

Можжа, таму моватворчасьць-мітатворчасьць мусіць разглядацца як адзін са шляхоў да разуменьня твораў пісьменьніка? Зрэшты, нельга сказаць, што Юхнаўцу ўвесь час спадарожнічала адно неразуменьне. Вось, да прыкладу, некалькі вытрымак зь лістоў Ю. Віцьбіча да Ант. Адамовіча й самога паэта, якія сьведчаць пра адваротнае.¹¹²

24.7.51. Часам мяне наведвае Юхнавец. Люблю яго як паэта. Ня ведаю, ці чытаў ён Апакаліпсіс, але гэтая кніга сугучна яму.

30.9.52. У мінулую нядзелю Юхнавец наведваў мяне і аж занадта хваляваўся з тае прычыны, што ёсьць два Юхнаўцы — празаік і паэт. Калі першы, на ягоную думку, знойдзе сваё месца на старонках пэрыядычных выданьняў, дык на другога рэдактары пазіраюць скоса, як на нейкага дзівоснага, як на незразумелага. Мне чамусьці здаецца, што ён мае хваляваньне зусім беспадстаўнае. Запраўды, Юхнавец як паэт не для шырокіх колаў. Між іншага, гэтая трапна падкрэсьлена ў эпіграме:

*У яго зусім другія скрыдлы,
Ён ні на кога не падобны з нас.
Руінаў моўжнасьць — яго Парнас.
А куст крапівы — Азарыс.*

Юхнавец зьяўляецца адзіным і разам з тым тыповым прадстаўніком сюррэалізму ў нашай эміграцыйнай паэзіі. Калі ня ўсім, дык імат каму ягоныя вобразы даюць эстэтычную насалоду.

17.4.54. А ўсё-ж, нягледзячы на тых ці іншых недахопы, «Паэма пачаткаў» мацнейшая за ўсё. Можжа, сам назоў ітучны, аж занадта літаратарскі. Але гэткае мастацкае прозы яшчэ ня бачыў ні адзін літаратурны часопіс на эміграцыі.

28.12.51. У сувязі з набіваньнем на матрыцы «Шыпыны» маю няшмат вольнага часу, але хочацца хаця-б крыху напісаць

¹¹¹ Я. Юхнавец. Творы. Т. 1. С. 166.

¹¹² Лісты захоўваюцца ў прыватным архіве Л. Юрэвіча.

наконт *Вашае аповесці «Чалавек бяз сьветача»*. Прачытаў яе з аднаго подыху. Яна сьведчыць аб тым, што як прэзаік стаіць ня ніжэй, а, магчыма, і вышэй за Юхнаўца-паэта. Ва ўсякім разе, гэта адзін з найлепшых прэзаічных твораў, які зьявіўся ў часе эміграцыі.

6.1.52. Мне спадабаліся *Вашыя апавяданьні «Сьледчы Гаевіч» і «Пасьля гутаркі»*. Першае зь іх, на маю думку, мацнейшае за другое, а разам і паасобку ўзятыя, яны лепшыя за «Карнавуха» — яны не эпізодычныя і не (на анекдоце пабудаваныя). Мне асабліва спадабаўся «Сьледчы Гаевіч» таму, што боскае ў ім перамагло д'ябальскае. (Мне падабаецца таксама, што Вы знайшлі ў Гаевіча тую боскую іскру, якая не пагасла пад попелам. Добрае апавяданьне.

У мяне ёсьць толькі некаторыя заўвагі наконт мовы. Мне думаецца, што, цалкам захоўваючы свой своеасаблівы лексыкон, Вы разам з тым мусіце пазьбягаць паланізмаў, якіх усе мы тут на эміграцыі набраліся ад беларусаў-заходнікаў. Мне таксама думаецца, што, цалкам захоўваючы свае стылёвыя своеасаблівасьці ў сэнсе пабудовы сказаў, Вы, разам з тым, мусіце пазьбягаць цьмянасьці.

Закранутае пра паззію — слушнае і ў дачыненні да прозы, тым больш, як любіць паўтараць сам спадар Юхнавец, «розьніцы паміж паззіяй і прозай няма». Проза паэта — гэта ня толькі нізкі апавяданьняў, надрукаваныя ў часопісах «Шыпшына», «Сакавік», «Конадні», «Беларуская Думка», іншых. Проза паэта — гэта таксама вялікі, на 250 старонак, рукапіс рамана «Яно».

Выглядае, што аўтар «Яно» пазычыў у Фройда, нягледзячы на вельмі адмоўнае стаўленьне да вучэньня апошняга, тэзу пра схільнасьць (цягу, памкненьне) я да самазахаваньня (жыцьця) і да самаруйнаваньня (сьмерці), ускладненае ўзаемаадносінамі Эраса й Танатаса, а таксама ягоны пагляд на маральную функцыю *Звыш-я*. Можна сказаць, што героі рамана адчуваюць варожасьць ад усіх трох Фройдавых небясьпекаў — зьнешняга сьвету, лібідо *яно* й суворасьці *Звыш-я*.

Своеасаблівымі праявамі Эраса (любаві—нянавісьці) і Танатаса зьяўляюцца лініі Цярэма і Міхася, да таго ж у абодвух дамінуе «інстынкт сьмерці». Адзін зь сюжэтаў «Яно» насьледуе

лёгіку Фройдавай думкі пра «зьяныццё засьцярогаў» культуры, усёдазволенасьці, пра сутыкненьне адных і тых індывідуальных схільнасьцяў у абставінах зьяныцця гэтых засьцярогаў і ў сытуацыі тырана-дыктатара. Канфліктная схема рамана абумоўленая гэтымі ідэямі — узаемаадносінамі я й *Звыш-я*. Згодна з Фройдам (у працы «Я і яно»), энэргія агрэсіўнасьці пераходзіць ад сфэры я ў супрацьлеглую ёй сфэру *Звыш-я*, выклікаючы ў я маральныя імпульсы, пад ціскам якіх я можа нават загінуць. Фройд прапануе тую частку нашай псыхікі, што не супадае з нашым я, назваць *яно* — гэта тая цёмная стыхія жаданьняў і памкненьняў, якую мы гостра адчуваем у сабе й якая актыўна супрацьстаіць розуму. *Яно* — жарсьці. *Я* — розум і памяркоўнасьць. Для *яно* існуе адзін прынцып — насалоды, я — носьбіт прынцыпу рэальнасьці. Можа, эпіграфам да рамана маглі б стаць словы Фройда: «Прырода чалавека як у адносінах дабрыні, гэтак і ў дачыненні зла далёка пераўзыходзіць тое, што ён сам ведае ў сабе, іншымі словамі, тое, што вядома яго я пры дапамозе сьвядомага ўспрыняцця».

*Споведзі нябывалыя слухаеш,
ад сьвятароў, судзьдзяў ці
палічнікаў?
Споведзь лепшую і наганяй
псыхіятары нам даюць.*

«Новая Элегія»

Аўтар вызначае жанр «Яно» як аповесьць у начырках, але твор можна назваць і ўспамінамі, сярод прататыпаў якога — і былыя знаёмыя зь вёскі, і Ермачэнка, Сабаленка ды іншыя. Рэальны час, падзеі, месца. Але ж адкуль гэта?

«Ніколі раней, як тады, ён адчуваў сваё адзіноцтва, адзіноцтва чалавека, якому застаецца толькі чагосьці спадзявацца або жыць ільлюзіямі жыцьцёвых сноў, ці мо' інакш: упрыгожваць самога сябе мрояй выпуклай і магчымай. У словах мрояў няма формы, але ёсьць будучыня, што возьме ад іх сваяформная — праўдзівая сапраўднасьць у душэўным хароме

чалавека, безь якой блудзіў-бы або поўзаў, як чарвяк, у падзямельлі».

Чалавек XX стагодзьдзя стаіць на парозе духовага сьвету, і ў нападзьсвядомасьці, у снах, мроях бачыць-адчувае свайго «вартаўніка парога» — таго самага «Антыхрыста» Ніцшэ. Адсюль і зацікаўленьне чортам — характэрная рыса перажываньня на парозе як разуменьне ўласнай незавершанасьці, недасканаласьці. Перажываньне свайго двайніка — гэта як дыскусія з чортам. Хто ён будзе, чалавек ці не-чалавек, свой ці чужы? Ці пераможа яго, ці, як у Ніцшэ, дасьць авалодаць сабой Арыману?

У пошуках адказаў Юхнавец задумваецца над прыродай сноў:

«Што такое сны? У астралягічныя разважаньні ня кінуся. Я вяртаюся ад будзённага, учарашняга да мамэнту магчымасьці неабманнага, але яно часта прыводзіць да зусім іншага. Знаходзіцца штосьці незайменнае ў азначанай частцы думаньня. Яно творыцца сваёй формай мастацтва, з узмоцненымі вывадамі пазбаўленьня сэнсу, або наадварот, дадаюць сапраўдныя сцэны, выцягнутыя ўласным жыцьцём. Сны, хто любіць гэта чуць, — трагедыя падказная. Яўна заўсёды падказвае: як ад трагедыі пачынаецца жыцьцё — вярнуцца да свайго бытаваньня».¹¹³

Ці ў іншым месцы:

«Кожную ноч сьняцца сны. Дыктуюцца нават вершы. Пакідаюцца ўрыўкі. Хвалююць раніцай. У снах я выходжу на падмосткі тэатру. Мае вобразы ўяўныя не адчуваю жывымі, а скалечаныя бязжаласьлівай формай, а я люблю зьмест. Зьяўляюцца дзікаабразныя асобы, ня прывучаныя любіць чалавечай любоўю. Можна, гэта ад балючага жыцьця. Нешта ёсьць, што ў мінуласьці фізычна не адолена, раптам вырашаецца ў падсвядомай сіле — снах».¹¹⁴

Ёсьць у вершах ды думках Юхнаўца і сум, і туга. Толькі ня тая туга па радзіме, што перашкаджае бачыць, адчуваць навакольнае жыцьцё й часам выкарыстоўваецца ў палітычных мэтах. Туга Юхнаўца ў адчуваньні, што беларусы на Беларусі —

¹¹³Я. Юхнавец. Запіскі... С. 33.

¹¹⁴Я. Юхнавец. Запіскі... С. 64.

таксама выгнанцы. Няма ў ягонай паэзіі й дэкларацыйных патрыятычных вершаў:

*...«событіе» здарылася.
Чорт мітычны, горды,
скінены зь нябёсаў у чорнай вопратцы,
але з абліччам белым, як у нас, людзей,
адчуў усё ад самага пачатку спаду
трагічнасьцяй снавацца ў Маўзалеях.
Вясёлку каляровую — боскае прыгоства летам
чорнай аркай над людзьмі зрабіў.
Вельмі хутка навучыўся
апускацца на зямлю,
чымся лётныя сэрафімы,
моўкна стоячыя перад Богам*

*(не асудзі сурова, паэзія Айчынная:
пра Чорта ўспамінаць!?).
Ледзь крыху аддзяляюся ад твае сучаснае патрэбы.
Але прывычка ў чалавека ёсьць
свайго трымацца, калі ня дзейнасьцяй,
дык думкай урасьці ў цела і душу,
можна некаму да мяне падобнага.¹¹⁵*

Усё і прасьцей, і складаней. У паэзіі Юхнаўца, якую часта параўноўваюць з паэзіяй А. Разанава, выказваючы тым самым неразуменьне паэтаў, — філязофія, сусьветная па глыбіні й беларуская па мэнтальнасьці. Філязофія ня Ф. Ніцшэ ці Ж. П. Сартра, ня Поля Элюара ці Эзры Паўнда. У паэта Янкі Юхнаўца філязофія Янкі Юхнаўца:

*...сябе ніколі не прапаноўвай на'т да сьціплага
пінаньня
за няздольнасьці ў жыцьці.
Ня любя прапаноўваць — разьбі акно*

¹¹⁵Я. Юхнавец. Дань майго часу. С. 163—164.

ў сваім уласным доме.
Гяно разьбітае.
У яго паўзуць пачвары,
бы сказакі ад Яна Баршчэўскага.
На стол сядуюць, прычэпліваюцца да столі.
А ў мяне намеры волі
не палохацца.
Пазбаўляюся, сялю ў стадоле парожняй,
якую ад людзей сваіх купіў.
Падпалю! Страхоўку атрымаю.
Янка Юхнавец з Полаччыны пасяліўся ў сваёй
душы
з пачварамі Баршчэўскага.¹¹⁶

¹¹⁶Я. Юхнавец. Запіскі... С. 31.